

Maria Josep Escrivà

Zadnjih sto let katalonske poezije

Uvod. Od zlatega veka do preporoda

Katalonska književnost je doživela velik razcvet v 15. stoletju s pesniki plemiškega stanu, ki so bili dediči trubadurske in dvorne literature, kot so Gilabert de Pròxita, Andreu Febrer, Jordi de Sant Jordi in Joanot Martorell ter Bernat Metge in Roís de Corella, ki sta bila sicer meščanskega rodu, a ravno tako dovzetna za vpliv italijanskega pesništva tistega časa. Med vsemi pa izstopa literarna osebnost Ausiàsa Marcha, valencijskega plemiča, ki je sodeloval pri osvajalnih pohodih v sredozemskem prostoru kralja Alfonsa Magnànima. Rodil se je okrog leta 1397 v mestu Gandia in se kot drugi pesniki zlatega veka katalonske književnosti udeleževal bogatega kulturnega, ekonomskega in družabnega življenja v mestu Valencija, ki je bilo središče katalonskih dežel v 15. stoletju. V Valenciji so leta 1474 natisnili prvo knjigo na Iberskem polotoku. Zaradi globokega čustvenega, ljubezenskega in religioznega razkola, s katerimi se spopadajo dela obeh klasičnih katalonskih pesnikov – predvsem Ausiàsa Marcha, a tudi Roísa de Corella –, in humanističnih vrednot ostaja ustvarjanje tega obdobja tudi danes v polni veljavi, tako da nas vedno znova spodbuja k branju, kar dokazujeta tudi pravkar objavljena, izjemno kakovostna previda v španščino¹, zato lahko trdimo, da je ravno s tem izročilom katalonska literatura prestopila prag moderne dobe.

A kmalu po kulturnem razcvetu je prišlo do spleta zgodovinskih okoliščin, ki so bile za aragonsko krono katastrofalne. Glede na naravo pričujočega zapisa jih lahko prikažemo le

¹ Ausiàsa Marcha je prevedel José María Micó (Valencija: Pre-textos, 2004); Roísa de Corella pa Eduard J. Verger za založbo Denes, 2004.

povsem shematično. Na Iberskem polotoku sta tedaj obstajali dve kraljestvi, ki sta imeli ločene institucije, ločeno pravno ureditev in sta združevali različne jezike. S poroko med kastiljsko kraljico Izabelo in aragonskim kraljem Ferdinandom pa je prišlo do združitve obeh kron. S tem se je središče premaknilo v Kastiljo in začel se je proces globokega in vztrajnega uveljavljanja kastiljščine, kar je katalonsko književnost potopilo v dolgotrajen molk. Čeprav ni nikoli povsem zamrla, je namreč v primerjavi z bleščečim obdobjem 15. stoletja zarez močno opazna. Katalonska narodna zavest je ohromela vse do Preporoda v drugi polovici 19. stoletja, ko se je ozaveščenost o lastnem narodu ponovno pojavila tako v politiki kakor tudi v književnosti, kar je vzpodbudilo kulturno prenavo. Poleg tega so se izoblikovala pravila o sodobnem knjižnem jeziku, s čimer je bil postavljen temelj za razvoj katalonskega jezika in književnosti vse do danes.

Katalonski preporod sodi v sklop miselnosti in procesov, ki so se razvili na podlagi izhodišč evropske romantike, saj gradi narodno zavest na vračanju v srednji vek in na obnavljanju ljudskega izročila, kar je močno zaznamovalo zadnja desetletja 19. stoletja. Na pesniškem področju sta novo obdobje v Kataloniji zaznamovala dva dogodka. Najprej je treba omeniti objavo pesmi *Oda domovini* (*Oda a la pàtria*, 1833) Bonventure Carlesa Aribaua. Pesnitev hrepenече opisuje pokrajino, ljudi in katalonski jezik v romantičnem slogu in je obveljala za simbol katalonskega preporoda. Idilično domoljubje in romantično navdahnjenost tega časa zelo dobro ilustrirajo naslednji verzi:

Naj premine, naj premine nehvaležnež, ki mu na ustnicah zazveni
v tujih krajih domač naglas, a ne izbruhne v jok
zaradi domačih logov, ga žalost ne izpije, ga ne zlomi hrepenenje
in ne vzame v roke lire, obešene na svetem zidu, ki je last njegovih dedov!

Domovinska vzhičenost je pomenila vzpodbudo, da je jezik postal znamenje narodove identitete in se je njegova uporaba razširila tudi v literaturo. Drugi pomembni dejavnik preroda pa pomeni leta 1859 ponovno obujeni literarni natečaj Cvetne igre, oblikovan po vzoru srednjeveških pesniških tekmovanj, kjer so nagrade dobivala predvsem pesniška besedila, ki so obravnavala pomembne tematske sklope, kot so vera, domovina ali ljubezen. Natečaj je postal ena redkih priložnosti, kjer je bila sploh mogoča javna uporaba katalonskega knjižnega jezika, hkrati pa pomeni pomembno gonilno silo za izoblikovanje javne in družbene prepoznavnosti katalonskih avtorjev. Leta 1877 sta na Cvetnih igrah zmagala Jacint Verdaguer in Àngel Guimerà, ki sta poleg Teodorja Llorenta iz Valencije najpomembnejša avtorja tega obdobja.

Moderna v katalonski literaturi

Na koncu 19. in v začetku 20. stoletja se je katalonska kultura začela odpirati v Evropo in slediti *modernim* tokovom. Zato je to obdobje znano pod imenom

moderna. Življenje kot tako naj bi bilo podrejeno le estetskim načelom, zato naj bi se umetnost izvila zavezanosti stvarnosti in naj bi bila zgolj sama sebi namen. Joan Maragall (1860–1911) je največji pesnik in razumnik tega časa. Mnogi ga imajo za prvega modernega avtorja v katalonski književnosti sploh. Maragall je kot prevajalec Katalonijo seznanil z Nietzschejem, Novalisom in Goethejem. Prvič se je tudi zgodilo, da je pesnik svoja načela izoblikoval v teorijo, ki jo je poimenoval "živa beseda".

Vzporedno z ustvarjanjem Joana Maragalla je na otoku Mallorca pesništvo zorelo na podlagi romantičnega izročila, iz katerega sta zrasli dve pomembni osebnosti sodobne katalonske literature: Joan Alcover (1854–1926) in Miquel Costa i Llobera (1854–1922). Oba sta opevala otoško pokrajino z do tedaj neznanu čustveno globino, hkrati pa sta bila sposobna oblikovne strogosti v verzu, ki se je zgledoval po grških in latinskih klasikih. Njune estetske vrednote in naslednike poznamo kot Mallorško šolo, ki pomeni izhodišče za enega najbolj izjemnih avtorjev v katalonskem pesništvu, Josepa Carnerja.

V prvi tretjini stoletja so se začeli tudi pospešeno ukvarjati s posodabljanjem, poenotenjem in uveljavljanjem pravil katalonskega knjižnega jezika. Pompeu Fabra je v okviru Katalonske akademije znanosti in umetnosti (Institut d'Estudis Catalans), ustanovljene leta 1907, opravil temeljito jezikovno prenovu. V okviru Akademije je objavil *Pravopis*, leta 1932 pa je izšel še njegov *Splošni slovar katalonskega jezika*.

Istega leta, torej 1932, so tudi v mestu Castelló de la Plana (Valencijska dežela) sprejeli Fabrova pravopisna pravila, le z nekaterimi manjšimi priredbami, tako da valencijski pravopis upošteva določila Katalonske akademije (Institut d'Estudis Catalans). In tako je odločitev za jezikovno poenotenje končala dolg in zapleten proces trenj o tem, kakšnemu modelu naj bi sledil valencijski jezik; nekateri so hoteli v model Pompeua Fabra vnesti le nekaj odtenkov, drugi so imeli njegov jezikovni model za vprašljiv, spet tretji so njegovemu predlogu odločno nasprotovali, ker se jim je zdel centralističen, pikolovski in po njihovem mnenju ni v ničemer upošteval narečnih razlik katalonskega govornega območja.²

Poleg omenjenega slovarja knjižnega jezika je jezikoslovec z Majorke, Antoni M. Alcover, začel zbirati gradivo za slovar katalonskega jezika, v katerem bi bilo zajeto tudi vse narečno bogastvo. *Slovar katalonščine, valencijanščine in balearščine* je začel izhajati leta 1926, vendar ni dokončno izšel vse do leta 1962. Z delom je sicer začel župnik Alcover, po njegovi smrti leta 1932 pa je načrt nadaljeval in do konca izpeljal Francesc de Borja Moll. V uvodu Borje

² Dober uvod v ta proces je danes že klasični priručnik Manuela Sanchisa Guarnera, *Jezik Valencijancev (La llengua dels valencians)*, posebej poglavje, namenjeno problematiki jezika v 20. stoletju (Valencija: Tres i Quatre, 1985, str. 183–202). Žal je tudi res, da bi se poglavje, namenjeno "problematiki" jezika, lahko razširilo vse do današnjih dni, pri tem pa bi bilo mogoče oznako "problematika" zamenjati kar z besedo "konflikt"; tega so sprožili politiki in je presegel meje, ki jih je v 20. stoletju zarisal Sanchis Guarner.

Molla so natančno popisane težave pri zbiranju gradiva in objavi tega dela. Naslov slovarja je mogoče razumeti glede na spodnji odstavek, kjer je podrobno razložen tudi sam namen slovarja:

Slovar vsebuje leksikografsko in etimološko zbirko katalonskega jezika v vseh obstoječih literarnih in narečnih oblikah, kar jih lahko najdemo v starih in modernih dokumentih in besedilih ter v pogovornem jeziku, ki se uporablja na področju Kneževine Katalonije, Valencijskega kraljestva in Balearskih otokov, v francoskem departmaju Vzhodni Pireneji, v dolinah Andore, na mejnem območju vzhoda pokrajine Aragonije in v mestu Alguer (Alguero) na Sardiniji.

20. stoletje je prineslo globoke družbene pretrese na vsem svetu, zato ni čudno, da se je izoblikoval tudi nov pogled na stvarnost in so se pojavile nove umetniške zamisli. V odnosu umetnika do sveta lahko opazimo dvoje različnih načel. Na eni strani imamo umetnike, ki so prepričani, da morajo njihovi nazori in ustvarjanje služiti boju proti barbarstvu ali vsaj pokazati zavezanost človekoljubnim stališčem, na drugi strani pa so umetniki, ki zagovarjajo popolno avtonomijo umetnosti, tako da mora umetnost obstajati v prostoru, popolnoma ločenem od stvarnosti. V Španiji je med letoma 1936 in 1939 divjala državljanska vojna, ki je bila posebej grozljiva v Kataloniji, tej je sledila dolga in krvoločna diktatura. Smrt Franca leta 1975 pomeni ločnico v katalonski kulturi, še posebej pa je zarez opazna v Valencijski deželi.

Prva tretjina 20. stoletja: kljub različnosti tendenc ena sama prevladujoča usmeritev

Umetnost je sama po sebi raznolika, še posebej to velja za pesništvo v 20. stoletju. V obdobju med obema svetovnjima vojnama so v umetnosti odmevali politični in ideološki pretresi, zaradi katerih spopadom v svetu ni bilo videti konca. Pojavila so se avantgardna gibanja, kot so dadaizem, futurizem, kubi- zem ali nadrealizem. Že takoj na začetku je treba opozoriti, da se v Kataloniji v literaturi niso polno razvila, medtem ko so v likovni umetnosti dosegla raven svetovno priznanih umetnikov, kot sta Joan Miró in Salvador Dalí.³

Leta 1917 je bila v reviji *Sovražnik ljudstva* (*Un enemic del poble*) objavljena pesem z naslednjimi verzii:

V zaporu je ČLOVEK
eden tistih, ki napredujejo.

³ Hkrati s to trditvijo bi hoteli zapisati tudi pripombo Sebastiàna Alzamora, ki je zahteval, da se več pozornosti posveti literarnemu ustvarjanju Salvadorja Dalíja. "Salvadorja Dalíja je treba postaviti na mesto, ki mu pripada med velikani katalonske književnosti, in tako poudariti povezavo med našo avantgardo in pariškim nadrealizmom." Njegova pripomba daje res velike vzpodbude, zapisal pa jo je v članku z naslovom *O kulturi, polni kompleksov* v reviji *L'Espill*, št. 12, 2002, str. 77.

PRIDRUŽITE SE MU,
odvzemite mu breme z ramen.
DA BO ŠEL DALJE PO POTI.⁴

Naslov pesmi je *Hrbtnjača: ognjena puščica*, podpisal pa jo je Joan Salvat-Papasseit. V reviji, ki jo je ustanovil in vodil sam, je objavljala razmišljanja o svojem življenjskem nazoru in pesniških načelih, ki so si prizadevala za odločilni preobrat. Čeprav so bili hote neizoblikovani, so njegovi spisi polni navdušenja. Postavljal jih je vedno v nasprotju do "nazadnjaštva, ki se je pojavilo leta 1900"⁵ "V božanskem naročju deviške mladenke bo lahko oplojeno drugačno človeštvo, na brezmadežnem obrazu bele pole papirja, lahko revolucionar postavi svet na glavo," je zapisal Salvat-Papasseit. Njegova prevratniška drža, ki si je prizadevala tako za oblikovno prenovo katalonske književnosti kakor tudi za odmik od ustaljene tematike, se je prvič pokazala v javnosti leta 1919 v zbirki *Pesmi na frekvenci hertz (Poemes en ondes hertzianes, 1919)*, leto pozneje pa v snopiču, naslovljenem *Proti pesnikom z malo začetnico*, s podnaslovom, ki zelo jasno izraža avtorjev namen, *Prvi katalonski futuristični manifest*. Na teh straneh je Salvat-Papasseit izrazil svoje občudovanje nekaterih pesnikov, hkrati je neposredno napadel vse tiste, ki so po prepričanju, družbenem izvoru ali pesniški drži sodili med njegove nasprotnike: "Po Maragallu, Pesniku, zaznamovanem z vero in z romantiko, kar je tisto, kar Pesniku najbolj pristaja, v Kataloniji ni mogoče več odkriti nobenega resničnega in pomembnega Pesnika. To torej pomeni, da kljub temu, da se na leto napiše trideset ali štirideset pesniških zbirk, ki ostanejo večinoma neobjavljene, in so dela čisto mladih avtorjev, med nas ne prodre noben nov vidik, ki bi bil hkrati odkritosrčen in pogumen." Novost, avantgarda, odkritosrčnost, pogum so bile umetniške zahteve avtorja, ki je kmalu za tem objavil še eno pesniško zbirko v slogu Apollinairovih kaligramov *Izžarevanje v pristanišču in galebi (L'irradiador del port i les gavines, 1921)*, s podnaslovom *Avantgardistična poezija*. Katalonski pesnik, ki po svojem izvoru sodi v delavski razred, je v njej pokazal, kako globoko se čuti zavezanega katastrofalnim posledicam prve svetovne vojne v Evropi, in je znal v literaturo preliti prepričanje, da je treba družbo preobraziti z dvojno revolucijo: umetniško in moralno namreč. Od njegovega ustvarjanja naprej je pesništvo dobilo drugačne razsežnosti, saj so v njem dobili prostor tako nespoštljivi verzi, kot so: "Pljuvajte na plešasto / bučo kretenov", ob nežnih odtenkih, ki jih najdemo v verzu "Samo mali beli oblak – res zelo bel: / blazina, ki jo je pozabila devica".

Zarote (Les conspiracions, 1922), *Zvezdni podvig (La gesta dels estels, 1922)* in *Pesem vrtnic na ustnicah (El poema de la rosa als llavis, 1923)* končujejo

⁴ J. M. Sobré (ur.), *Joan Salvat-Papasseit. Lastni zapisi in druga prozna dela (Joan Salvat-Papasseit. Mots-propis i altres proses)*, Barcelona: Edicions 62, 1975, 1979. Vsi citati Salvata-Papasseita so iz te knjige.

⁵ Joan Triadú, *Antologija katalonskega pesništva 1900–1950 (Antologija de la poesia catalana, 1900–1950)*, Barcelona: Selecta, 1981 (2. izdaja), str. 145.

pesniški opus, ki ga je objavil za časa življenja. Pred smrtjo leta 1924 je Salvat-Papasseit končal tudi rokopis knjige z naslovom *Mali voz (Óssa menor)*, s podnaslovom *Konec avantgardističnega pesništva*.

Istega leta, ko je omenjeni pesnik umrl, je bil objavljen prvi *Nadrealistični manifest* Andréa Bretona, a le štiri leta pozneje je izšel tako imenovani *Rumeni manifest (Manifest Groc)* katalonskih nadrealistov, ki so ga podpisali Salvador Dalí, Lluís Montanyà in Sebastià Gasch. V naslednjih vrsticah lahko preberemo načela, s katerimi se je v katalonski umetnosti začelo nadrealistično obdobje, ki je trajalo vse do leta 1930:

Nastopilo je postmehanično stanje duhà. Današnji umetniki ustvarjajo novo umetnost, ki se ujema s takšno duhovno naravnostjo. Ki je v skladu s časom. Žal pri nas še vedno obstajajo ljudje, ki se še kar naprej pasejo po idiličnih travnikih. Sodobna katalonska kultura ne zmore izraziti navdušenja nad našo dobo. Nič ni bolj nevarnega, bolj lažnega in nezvestega.

Kljub pomenu te smeri v slikarstvu pa je v besedni umetnosti samo J. V. Foix sledil nadrealističnim postopkom, ki jih je razglašala revija Prijatelj umetnosti (*L'Amic de les Arts*).

Na popolnoma nasprotno stran je treba postaviti zbirko iz leta 1906 *Okusni sadeži (Els fruits saborosos)* Josepa Carnerja, s katero je ta uveljavil pesniški model gibanja, ki je prevzelo vzore klasične literature in je skrbno izdelani, skladno oblikovani zunanji obliki namenilo večji pomen od idejnega sporočila. To gibanje si je nadelo oznako "noucentizem" (domiselna besedna skovanka na podlagi dvojnega pomena besede "nou", ki označuje 19. stoletje, a hkrati vzpostavlja dvoumno povezavo s pridevnikom "nov", op. prev.). Pesniku naj se ne bi bilo treba podrežati nobenemu drugemu načelu kot zgolj lepoti. Kot intelektualec, ki se je izkazal na vseh področjih umetniškega ustvarjanja, je Carner dosegel pesniško zrelost v času, ko je Salvat-Papasseit objavil svoje prve knjige. Z zbirkama *Beseda v vetru (La paraula en el vent, 1914)* in *Ribiški pribor med bičevjem (L'oreig entre les canyes, 1920)* je dokazal obvladanje prečiščenega pesniškega jezika, njegov izraz je eleganten, voljan, z bogatim besednim zakladom, vendar hkrati radikalno oddaljen od vsakega poskusa preloma, spogledovanja z vizualno poezijo in od drugih prestopkov "modernih" pesnikov. Se pravi, da bi pri njem zaman iskali "navdušenje" ali "resnico", ki jo je od pesnikov zahteval Salvat.

Pesniški svet, ki ga je v svojih verzih ustvaril Carner, je idealizirano preoblikovan po načelih umetnosti in ustvarjen s pomočjo skrbno izdelanega besednega izraza. Težaško pesniško delo je po njegovem prepričanju namreč tisto, s čimer je mogoče "preseči" vsakdanjost, saj tega ni mogoče doseči s pomočjo nekakšnega uporniškega duha. Njegova prizadevanja za lirično "objektivnost" pomenijo skrajno nasprotje avantgardističnim prepričanjem o moralni zavezanosti umetnika. Njegova skrbnost in zadržanost sta nasprotni

pol izzivalnega in prevratniškega učinka manifestov, kakršnega je povzročil nadrealistični manifest katalonskih umetnikov.

Kljub temu da ni mogoče zanikati pomembnosti Carnerjevega prispevka k bogatjenju besednega izraza in utrjevanju jezikovnih pravil v razvoju katalonskega knjižnega jezika v 20. stoletju ter same umetniške vrednosti njegovega ustvarjanja, mu lahko hkrati naprtno odgovornost za diletantski *konzervativizem*, ki je v tem obdobju prevladoval v katalonski poeziji. Pravi paradoks je, da je človek, ki je bil ustoličen kot "princ vseh pesnikov", zavrl raznolikost pogledov in zasenčil predloge tistih, ki so se uprli klasicizmu 19. stoletja in so strogo obsojali "sodobno katalonsko pesništvo, ki nastaja na podlagi najbolj obrabljenih vzorcev iz Maragallevega izročila". Komajda je pustil kaj prostora, da bi se uveljavil odnos do književnosti, ki je imel pogled uprt v prihodnost in ni zrl le v preteklost, da so se pojavile prelomne tendence, da je prišlo do raziskovanja novih izraznih poti, da se je pojavila drža iskanja vsega tistega, "kar si je sploh mogoče zamisliti"⁶. Likovna umetnost se je napotila po tej tvegani in neizhogeni poti, toda literatura je ostala večinoma zvesta klasičnim oblikovnim vzorom, uravnoteženemu izrazu in pogledu, usmerjenemu v notranjost, ki naj bi bil hkrati refleksiven in virtuozno izdelan. Šele mnogo pozneje sta drugačno doživljanje stvarnosti in želja po izražanju tega dosegla, da je v literaturo prodril nov nemir, kritično naravnan, zavezan človekovemu obstoju, metafiziki in nezaupljiv do vseh ustaljenih oblik. Toda, da se je to zgodilo, je bilo treba skozi državljansko vojno, ki ji je za mnoge avtorje sledilo dolgo obdobje pregnanstva, druge pa je zaznamovala uporniška dejavnost ali molk.

Iz podobnih estetskih izhodišč kot Carner izhaja tudi drug splošno priznan pesniški glas katalonske literature, Carles Riba. Na literarno prizorišče je stopil v dvajsetih letih s prvo in drugo knjigo *Stanc (Estances)*. Akademsko izobražen Riba je postal ugledni prevajalec tako sodobnih evropskih avtorjev kakor tudi antičnega izročila. Njegov prevod Homerjeve *Odiseje* še danes velja za vrhunski dosežek prevodne literature vseh časov, zaradi zvestobe dobesednemu izrazu in mojstrstvu, s katerim mu je uspelo v katalonščino prenesti ritem in melodičnost izvornika. Španska državljanska vojna in pregnanstvo, v katerega je bil prisiljen, sta v njegovem ustvarjanju povzročila obrat k zaskrbljenosti zaradi družbenih vprašanj, resnost njegovih razglabljanj pa je najvidnejša v zbirki *Elegije iz Biervilla (Elegies de Bierville, 1943)*. Z Ribo se je uveljavil vzor izjemno izobraženega pisatelja, ki teži k hermetičnosti, je oblikovno strog in zvest klasični tematiki ter svoji poeziji daje tudi simbolično razsežnost. Ta smer je brez posebnih sprememb ostala navzoča vse do danes.

Državljska vojna (1936–1939), zmaga frankizma, leta dolgo pregnanstvo za mnoge katalonske pisatelje ter dolgo in kruto povojno obdobje so začrtali meje razvoju katalonske kulture in literature. Pesnik, kakršen je bil Josep

⁶ Ta izjava kakor tudi predhodni navedek sta del *Rumenega manifesta (Manifest groc)* Dalija, Montanyà i Gascha.

Carner, ki je zaradi svojega diplomatskega poklica živel od dvajsetih let naprej zunaj Katalonije, po vojni v Mehiki in Bruslju, je izrazil svoje globoko razočaranje nad življenjem, izgubo domovinskih idealov in literarnih prepričanj. Vse to je prišlo na dan v knjigi z naslovom *Nabí* (1940), v kateri pesnik s pomočjo bibličnega junaka Jonasa išče poslednje zatočišče kot človek in pot, ki bi mu dovolila napredek kot posamezniku in kot članu skupnosti s pomočjo vere in božje milosti. Zbirka *Okusni sadeži* je obveljala za primer klasicistične estetike, medtem ko lahko v zbirki *Nabí* opazimo dokončen odmik od umetniške, družbene in politične idealizacije Katalonije, ki se je prvič pojavila v času narodnega preporoda. Carner je s tem zopet postavljen v središče pozornosti kot nekakšen simbol. Njegova vrednost ostaja enaka tudi v 21. stoletju, ko se je prvič zgodilo, da je v *simboličnem* smislu prišlo do ostre polemike v zvezi s Carnerjevo prevlado v sodobni katalonski književnosti. Sebastià Alzamora, eden najvidnejših ustvarjalcev najmlajše generacije, o kateri bomo spregovorili na koncu te razprave, uveljavila se je pod oznako Neustavljivi, je dober primer tega, kako strupen je lahko napad na literarno vrednost glavnega predstavnika sodobnih klasicističnih teženj, hkrati pa z vso ostrino kaže na nezmožnost nadaljevanja takšnega modela v 21. stoletju. Zato z nespoštljivo držo, kot je bila nekdanj značilna za avantgardistične izzive, predstavlja in hkrati zagovarja legitimnost drugačnega besednega vzora, s čimer poziva tudi k ponovnemu pretresu uveljavljenih literarnih imen, ki so bila ustoličena skozi celotno 20. stoletje, zato da bi bilo literaturo mogoče ovrednotiti brez ideoloških predsodkov.⁷

Veliko pisateljev je bilo prisiljenih v izgnanstvo, kjer so nadaljevali s svojim literarnim ustvarjanjem, v Kataloniji pa je tako imenovano "kulturno odporiško gibanje" delovalo v ilegali in si izmišljalo vse mogoče načine, da bi se izognili cenzuri frankističnega režima. Leta 1943 sta se iz izgnanstva vrnila Carles Riba in njegova žena Clementina Arderiu. Pesnik je ob vrnitvi vzbudil veliko pozornosti. Njegova intelektualna poezija, v kateri je prišel do izraza evropski simbolizem, s katerim se je Riba medtem tesno povezal, je imela velik vpliv in je prek njega postala prevladujoča tudi v katalonski poeziji. V to smer lahko uvrstimo pesnike, kot so Màrius Torres, Marià Villangómez in Salvador Espriu pred letom 1960. Tedaj je namreč izšla njegova knjiga *Bikova koža* (*La pell de brau*), zavezana popolnoma drugačni problematiki in namenom. Ta zbirka zaznamuje naslednji prelom v katalonski književnosti, kar lahko trdimo tudi za knjigi Joana Vinyolija *O življenju in snu* (*De vida i somni*, 1948) ali *Zadržane ure* (*Les hores retrobades*, 1956). Drugo ustvarjalno obdobje omejenega pesnika, ki je zanimivejše in zrelejše, se začne v sedemdesetih letih,

⁷ Članek Sebastiàna Alzamora, s katerim se je začela polemika, ki je v Barceloni trajala več kot dve leti, nosi naslov *Josep Carner: princ v možnarju* (*Josep Carner: el príncep a la picota*, *Avui*, 18. 3. 2002). Dober povzetek razpravljanj, ki jih je sprožil, je objavila valencijska revija *L'Espill* z blokom *Po padcu Carnerja* (*Més enllà de Carner*, št. 12, 2002), še posebej članek Vicenta Alonsa *Dobrodošla polemika* (*Benvinguda polèmica*, str. 63–70).

hkrati z nastopom nove generacije mladih pesnikov, ki so v zadnjem obdobju diktature z revolucionarnim zanosom zakoračili v literarni svet. A ostanimo zaenkrat še v prvih povojnih letih.

Nadrealizem je v prvem povojnem obdobju navdihnil umetniško skupino, znano pod imenom Kocka s sedmimi ploskvami (Dau al Set), v katero sodijo slikarji, kot sta Joan Miró in Antoni Tàpies ter pisatelj J. V. Foix in Joan Brossa. Umetniška osebnost zadnjega med njimi bi si zaslužila veliko več prostora, kot mu ga lahko tukaj namenimo, toda naj vsaj z nekaj hitrimi potezami orišemo enega najizjemnejših pesnikov povojnega obdobja. Njegovo ustvarjanje združuje različne avantgardistične poglede, umetnost je zanj način življenja, hkrati pa je v katalonsko poezijo uvedel do tedaj neznane pesniške oblike, kot so "vizualna poezija" ali "pesmi predmeti", pesmi v akciji, pesništvo kot predstava. Umetniško ustvarjanje Joana Brosse obsega film, gledališče, glasbo, kabaret in druge z gledališčem povezane dejavnosti ter magijo. Ukvarjal se je tudi s perečimi družbenimi problemi, proti katerim se je boril z izzivalnim in neobičajnim jezikom, z uprizoritvami, ki so bile pogosto na meji absurdnega. Kljub temu pa je hkrati v katalonsko pesništvo ponovno vnesel obnovljene klasične oblike, kot sta sonet ali sekstet. Satira, protimeščanska družbena kritika, protiklerikalna in marksistična usmerjenost, spodbujanje k uporabi, smelo opozarjanje na probleme, ekscentričnost, vse to seveda ni imelo prostora v dolgoletni diktaturi, pod katero je živela Katalonija.⁸ Hkrati so njegova stališča zmedla tudi pesnike šestdesetih let, ki so nastopali v okviru tako imenovanega socialnega realizma in so bili bolj zaskrbljeni, kako bodo čim boljše ujeli in zvesto posneli krutost resničnosti tistega časa, kot pa da bi se ukvarjali z rokohitrskimi triki in drugimi magičnimi učinki, s katerimi je Brossa bogatil svoje umetniške izdelke. Prav tako jih ni zanimalo poigravanje z zunanjo pesniško obliko, ki ga je on uporabljal v pesniškem jeziku. Vse do sedemdesetih let, ko je bila objavljena zbirka *Gladka poezija (Poesia rasa)*, osebnost Joana Brosse v literaturi ni imela nobenega odmeva. Toda objava te zbirke leta 1970 pomeni odločilen preskok v razvoju tega obdobja, saj je utemeljil in vzpodbudil pesniško "renesanso" po dolgem obdobju, v katerem je pesniški razvoj potekal brez bistvenih sprememb.⁹

Konec dolgega povojnega obdobja

Po prepričanju literarnih zgodovinarjev smrt Carlesa Ribe leta 1959 pomeni konec obdobja, ki smo ga pravkar orisali. Takoj za tem nastopi za poezijo čas, ki sicer ne izstopa vedno po kakovosti izdelkov, a je imel velik odmev v

⁸ Najbolj prevratniški in izzivalen je glas Joana Brosse v knjigi *Antologija pesmi upora (Antologia de poemes de revolta)*, Barcelona: Edicions 62, 2001.

⁹ Joaquim Marco in Jaume Pont, *La nova poesia catalana*, Barcelona: Edicions 62, 1980.

javnosti, znan pa je kot "zgodovinski realizem". To oznako sta prvič uporabila dva pomembna literarna kritika, Josep M. Castellet in Joaquim Molas, ki sta v zadnjem zvezku antologije *Katalonska poezija 20. stoletja* od intelektualcev in umetnikov zahtevala "prevzem odgovornosti v družbenem, socialnem in političnem smislu, da bomo lahko izoblikovali deželo, v kateri bo kultura dosegljiva vsem in bodo v njej lahko tudi vsi uživali". Tako se je rodilo načelo, ki je postalo prevladujoče v kritičnem vrednotenju literature in med samimi umetniki v šestdesetih letih. "V nasprotju z nekaterimi meščanskimi kritiki, ki trdijo, da je *realizem* v literaturi in umetnosti dogmatične narave, menimo, da je res ravno nasprotno: nobeno obdobje ni bolj dogmatično v zgodovini pesništva kot tisto, ki se je začelo s simbolizmom in se nadaljevalo skozi ustvarjanje njihovih naslednikov".¹⁰ V tem okviru so nastale pesmi, zbrane v knjigah, ki jih mora nujno poznati vsak, ki se zanima za sodobno katalonsko poezijo, to so dela Salvadorja Espriua (*Bikova koža / La pell de brau*, 1960), Pereja Quarta (*Plačan dopust / Vacances pagades*, 1961), Gabriela Ferraterja (*Da nuces pueris*, 1960; *Požri si eno nogo / Menja't una cama*, 1962) in Josepa M. Lloparta (*Pesmi iz Montdragóna / Poemes de Montdragó*, 1961).

Zanimivo pa je, da je Vicent Andrés Estellés (1924–1993), ki je v petdesetih letih objavil kar tri knjige (*Šepet mesta / Ciutat a cau d'orella*, *Noč / La nit* in *Grenki pelin / Donzell amarg*), v katerih s preprostim jezikom, sorodnim pripovedništvu, osvetljuje grenko obdobje in temačno vzdušje povojnih let, v literarnih zgodovinah običajno uvrščen v razdelek o *Dvojnem pregnanstvu*, čeprav kritiki in uredniki antologij ob njem opozarjajo na razvoj v smeri "proti družbeno zavedni poeziji, z zavezanostjo skupnosti in s širokim odmevom v javnosti". Precej nenavadno je tudi, da valencijski pesniki sedemdesetih let Estellésa niso jemali za svojega vzornika. Najbrž zato, ker se je s svojo zaskrbljenostjo glede odslikavanja resničnosti in želje, da bi pokazal tisto, kar je sam imenoval "glas ljudstva", oddaljeval od poti, ki jih je začrtala zaslepljenost s kulturo, z besednim izrazom in vračanje k avtonomiji pesniškega izraza, kar je zahtevala mlajša generacija. A. Estellés je vendarle avtor izjemno dodelanega in bogatega opusa, kot se v katalonski poeziji na področju Valencijske dežele ni ponovil že od časa Ausiasa Marcha. Njegova sled je zelo dobro vidna med pesniki, ki so začeli objavljati po letu 1990, toda njegovo delo še ni bilo deležno zaslužene pozornosti, posebej še med pesniki zunaj valencijskega prostora.

Od sedemdesetih let naprej

V trenutku, ko so se pojavila velika pričakovanja na družbenem in političnem področju po smrti generala Franca, ko je v evropskem okolju završala idealistična

¹⁰ Josep M. Castellet in Joaquim Molas, *Poesia catalana del segle XX*, Barcelona: Edicions 62, 1980 (4. izdaja). Posebej pomembno je četrto poglavje, naslovljeno *Odkrivanje zgodovinske zavesti (La presa de consciència històrica, 1959–1962)*. Citat je s strani 198.

majska revolucija v Parizu, se je pojavil nov tip poezije, ki je iskala povezavo z evropskimi smernicami. Ponovno se je vzbudilo zanimanje za nezavedno v nadrealističnem izročilu, pojavila se je potreba po akademski izobraženosti, hkrati pa so bile te smernice povezane z jasno izraženo narodno zavednostjo. Prvič po preporodu se je torej zgodilo, da je tudi poezija iz Valencijske dežele nastopila brez predsodkov znotraj katalonskega pesniškega prostora, kar je omogočala tudi podpora novih in pomembnih založb, ki so se pojavile v Barceloni in tudi v Valenciji, za katerimi so stali preizkušeni in priznani pisatelji, kot so bili Martí i Pol, Salvador Espriu, Joan Vinyoli ali Joan Brossa. Hkrati se jim je pridružil tudi eden najpomembnejših mislecev in esejistov 20. stoletja, Joan Fuster, ki je bil kot nekakšen vezni člen in intelektualni temelj za novo predstavo o združenih katalonskih deželah, o kateri je spregovoril v nizu prispevkov in tako načrtno "združitev" nove poetične generacije, ki je dobila ime Generacija sedemdesetih let.¹¹ V Valencijski deželi je antologija *Sveže meso* (*Carn fresca*, zaradi težav s cenzuro objavljena leta 1974, čeprav je bila dokončana že leta 1971) ponudila dokaz o obstoju "nove poezije", ki jo utelešajo Josep Piera, Rafael Ventura-Melià, Vicent Franch, Josep Lluís Bonet, Joan Navarro in Salvador Jàfer. Med vsemi omenjenimi avtorji sta se le Piera in Navarro ponovno pojavila v naslednji antologiji *Novo katalonsko pesništvo*, ki sta jo iz nekoliko širše perspektive izdelala Marco in Pont. Med valencijske pesnike je bil v tem primeru všteti tudi Marc Granell, ki s svojim borbenim, eksistencialističnim in razumskim glasom predstavlja model za moralno zavezanost vsem naslednjim letnikom pesnikov, ki si bodo od tega trenutka dalje sledili v vedno manjših časovnih razmikih.

Poleg valencijskih pesnikov je treba med avtorji, rojenimi okrog leta 1940, ki so s svojimi deli vplivali na današnjo poezijo, omeniti še Pere Gimferrerja, Feliua Formoso, Narcísa Comadiro, Francesca Parcerisasa in Mario-Mercè Marçal. Pri zadnji je treba poudariti tudi dejstvo, da gre za prvo katalonsko pesnico, ki je izrazila feministična vprašanja. V isto poetično generacijo sodi tudi delo Vicenta Alonsa, vsaj glede na datum rojstva, zgodovinske okoliščine in estetsko usmeritev, od ostalih pa se razlikuje po tem, da je Vicent Alonso začel objavljati šele v osemdesetih letih v zelo izbrušenem jezikovnem in miselnem slogu. Pesniško zrelost je dosegel v knjigah, kot so *Krogi pogledov* (*Cercles de la mirada*, 1998) in prav posebej *Jazonov krik* (*Del clam de Jasó*, 2002).

Od sedemdesetih let naprej so bili za katalonsko poezijo značilni raznolikost, barvitost predlogov, razvejanost avtorjev in knjig, odprto sporazumevanje med različnimi generacijami ter soobstoj kar najbolj klasičnih estetskih pričanj in uporniških teženj, ki so z velikim uspehom poskušale odkriti drugačne izrazne poti, utemeljene v ustnem izročilu ali pa v *happeningih* po vzoru

¹¹ Oriol Pi de Cabanyes in Guillem-Jordi Graells sta objavila knjigo *Generacija 70. let* (*La generació literària dels 70*, Barcelona: Pòrtic, 1971), ki lahko velja za rojstni list te skupine.

Brosse, v pojmovanju pesniškega prostora kot kraja, kjer navsezadnje lahko pridejo do izraza tudi zabavni zvočni poskusi.

Kritik in novinar David Castillo je v svoji antologiji pesnikov, ki so se pojavili po letu 1980¹², priznal, da je "pesništvo s konca stoletja rezultat šol in smeri, ki so se pojavile v 20. stoletju", zato se tudi ne spusti v določevanje skupnih točk, povezav ali enakih zanimanj. Urednik antologije zgolj zapiše, da je "brskanje za neke vrste zasebnim intimizmom zaenkrat edina skupna poteza". Navsezadnje ni minilo niti deset let od objave antologij, v katerih so bili zbrani avtorji prejšnje generacije.

Če torej govorimo o novih prispevkih v katalonski poeziji, bomo odkrili kaj malo resničnih novosti. Toda nekatera imena, kot so Carles Torner ali Jaume Subirana v sami Kataloniji, Josep Ballester, Ramon Guillem ali Isidre Martínez v Valencijski deželi in Margalida Pons na Balearskih otokih, so že trdno zakoračila na prizorišče.

V istem času je nastala še ena antologija, ki je ravno tako hotela zajeti avtorje najmlajše generacije, čeprav je v glavnem namenjena valencijskim avtorjem. Njen urednik Francesc Calafat jo je naslovil *Minsko polje (Camp de mines. Poesia catalana del País Valencià 1980–1990)*¹³. Tako lahko imenom valencijskih pesnikov, ki smo jih omenili do sedaj, dodamo še Vicenta Berenguerja, Manuela Garcio Graua, Anno Montero, Tereso Pascual, Lluísa Rodana, Enrica Sòrio in Xulia Ricarda Triga. Vsi ti pesniki so v devetdesetih letih svoje ustvarjanje razširili in dozoreli kot pesniki, nekateri pa so se izkazali tudi z literarnimi esejmi ali s časopisnimi prispevki, kot je posebej vidno pri Enricu Sòrieu; s tem pa smemo prav vse z vso pravico šteti med pomembne avtorje katalonske literature.

Zadnja poetična generacija, ki je več ali manj dosegla ugled pri kritiki, se je pojavila sredi devetdesetih let in je lastni glas izoblikovala na prelomu v 21. stoletje. Zadnja leta diktature so njeni predstavniki doživljali zelo od daleč, združujejo pa jih tudi zelo različni pesniški izrazi, ne da bi med njimi prišlo do trenj, saj priznavajo veljavnost vseh, ker je treba pesniški besedi poiskati nove oblike in razširiti meje. V knjigi *21 pesnikov za 21. stoletje* so zbrani vsi pomembni predstavniki tega letnika: med enaindvajsetimi imeni je deset pesnikov iz Valencije, pet z Balearskih otokov in šest iz Katalonije. Med valencijske pesnike sodijo Joan-Elies Adell, Maria Josep Escrivà, Josep Manuel Esteve, Iban L. Llop, Vicent Nàcher, Alexandre Navarro, Josep Porcar, Ramón Ramón, Josep Lluís Roig in Júlia Zabala.¹⁴

Tri leta pozneje se je pojavila še ena antologija z naslovom *Neustavljivi (Imparables)*, ki je ravno tako sledila načelu, da bi postavili dovolj širok okvir

¹² David Castillo *Biti del stoletja. Antologija novih katalonskih pesnikov (Ser del segle. Antologia dels nous poetes catalans)*, Barcelona: Empúries, 1989.

¹³ València: Edicions de la Guerra, 1991.

¹⁴ Preostali pesniki so: Sebastià Alzamora, Antònia Arbona, Miquel Bezares, Hèctor Bofill, David Escamilla, Manuel Forcano, Txema Martínez Inglés, Pere Joan Martorell, Jordi Valls, Amadeu Vidal i Bonafont in Antoni Xumet. Izbor je naredil Ernest Farrés, objavljen pa je bil pri založbi Proa, Barcelona, 2001.

za vse avtorje, ki smo jih pravkar omenili. Njen namen je jasen: naj bo v eni sami knjigi zbrano vse, kar se je pravkar pojavilo na prizorišču. Prvič po literarnem gibanju z začetka 20. stoletja, znanem pod imenom "noucentizem", je skupina mladih avtorjev začutila, da je treba kritično pretresti uveljavljena literarna imena katalonske književnosti (prej smo že omenili članek z naslovom *Josep Carner: princ v možnarju*, zaradi katerega je izbruhnila polemika). Takšno ravnanje spremlja običajno prav sleherni prestop iz ene generacije v drugo, a kljub temu je današnji rod v Kataloniji razburkal mirno gladino prevladujoče razvojne linije, sprožil je literarno razpravljanje in ima zasluge za to, da je poezija spet našla prostor na številnih straneh dnevnega časopisja, čeprav so s tem prišle na dan tudi prikrite sovražnosti med posamezniki.

Zaradi skupne želje, da bi poezija pridobila častni prostor v katalonski književnosti in kulturi, je skupina devetih pesnikov, ki so prevzeli ime Neustavljivi leta 2004 podpisala manifest, ki naj bi bil hkrati tudi program, in ga postavila kot uvod v antologijo. V njem je mogoče prebrati tole misel: "Literatura širi meje življenja: osvobaja ga pred kapitulacijami, vodi ga do roba, vzpostavlja igro na vse ali nič. Vsak pisatelj si mora želeti, da bi spremenil svet [...]. Preziramo medene in samozadovoljne estete, ki uničujejo tradicionalne vrednote in se posvečajo gojenju zavisti, zamer in humorja, značilnega za nesposobneže [...]. Zahtevamo, naj se poezija ponovno posveti čaščenju kulture, in hočemo doseči ustvarjalni razcvet, zato da bi izmenjava idej ponovno ustanovila naš lastni svet." To utopično prepričanje, ki ga razglašajo pod naslovom *Proti nepomembnosti*, so podpisali Joan-Elies Adell, Sebastià Alzamora, Hèctor Bofill, Lluís Calvo, Maria Josep Escrivà, Manuel Forcano, Isidre Martínez Marzo, Txema Martínez in Susanna Rafart. Morda se vam zdi, da je kaj podobnega zapisal že kdo drug kje drugje, toda v Kataloniji je minilo veliko let, odkar je to kdo tudi jasno in glasno povedal. Salvat-Papasseit je živel le malo časa, dano mu ga je bilo komajda dovolj, da je zapisal: "Vabim vas, pesniki, da postanete prihodnost, kar ni nič drugega, kot postati nesmrten [...]. Bodite Pesniki, Pesniki z veliko začetnico: vzvišeni, pogumni, junaški, predvsem pa odkritosrčni."

Le čas bo lahko potrdil vrednost poetičnega ustvarjanja omenjenih avtorjev, pa tudi vseh drugih mladih in nič več tako mladih pesnikov, ki še vedno verjamejo v "neustavljivost" katalonskega pesništva. Razmišljanje lahko sklenemo z mislijo, ki se je pojavila v enem od mnogih časopisnih člankov, namenjenih ovrednotenju novih smernic. Avtorju je namreč uspelo na zadevo pogledati v šaljivi luči: "Katalonska literatura še nikoli ni bila tako zabavna."¹⁵

Iz katalonščine prevedla Simona Škrabec

¹⁵ Članek *Neustavljivi pesniki (Poetas imparables)* je podpisal A. Sàez v časopisu *Segre*, 27. junij 2004. Izvrstno predstavitev reakcij na objavo knjige *Neustavljivi (Imparables. Una antologia)*, uredila Sam Abrams in Francesco Ardolino, Barcelona: Proa, 2004) je mogoče prebrati tudi na spletnih straneh, ki jih je pripravil Joan-Elies Adell: www.uoc.edu/in3/hermeneia/CV/jadellp_cv/imparables_recul.htm.